

GY. DÁVID GYULA

JEGYZETEK A BONCHIDAI BÁNFFY-KASTÉLY KÉPZŐMŰVÉSZETI GALÉRIÁJÁHOZ (I.)

■ Nyolcvan éve, hogy Bíró József megírta dolgozatát a Bánffyak bonchidai arcképcsarnokáról,¹ és annak is már tíz esztendeje, hogy ezt az összegzést mi is újra áttekintettük, s kiegészítettük jelenkori tudásunkkal, megadva a háború alatt és az azt követő időszakban szétszóródott, de ma még fellelhető anyag elérhetőségét.² Bíró József tanulmányával azonban szinte egy időben készült egy másik művészettörténeti áttekintés is, Bíró Bélának (1899–1982) köszönhetően. Az *Erdélyi Helikon* műkritikusának írása inkább leíró, népszerűsítő jellegű, de fontos adatokkal egészíti ki Bíró József katalógusi precizitással közreadott művészettörténeti munkáját. A digitális világnak köszönhetően ez az írás ma már könnyen elérhető az érdeklődők számára,³ ezért nem is tárgyaljuk teljes egészében, csak néhány tétele kapcsán tesszük közzé kutakodási jegyzeteinket, s mutatjuk be azokat képi valóságukban is.

A bonchidai Bánffy-kastély építését a 17. században élt Bánffy Déneshez kötik, vele kapcsolatosak az első ismert építési adatok is. Az évszázadok folyamán a család építkezéseinek köszönhetően az épületegyüttesen minden építészeti stílus nyomot hagyott, közülük a legjelentősebb változásokat a barokk kornak köszönhetjük. S bár a kolozsvári állami levéltár Bánffy-gyűjteményében jó néhány korabeli inventárium és leltár fellelhető,⁴ pontos állapotát, kialakítását azonban csak a 20. század leírásai közvetítik számunkra. Elsősorban Bíró Józsefnek köszönhetően, de hangulatából ízelítőt kapunk az utolsó tulajdonosok Bánffy Miklós és lánya Bánffy Katalin háború előtti időket felidéző visszaemlékezéseiből is.

Bíró Béla leírásának idején a kastély túl van a neogótikus veranda 1938-as átalakítási munkálatain⁵ az északnyugati szárny szobái, szalonjai már a mindennapi használat hangulatát adják, s az ódon falak között annyi év után újra tükröződik a női lélek szépségigénye is.⁶

A háború utolsó szakaszában hadikorbázzá átalakított kastély azonban 1944. október közepén a lángok martalékává lesz, utat engedve az ezt követő szabad rablásnak, pusztításnak.⁷

A jelenlegi – bő 25 éve tartó – felújítási, állagmegóvási, restaurálási munkálatoknak ennek az utolsó, pusztulás előtti állapot-hangulatnak a visszahozására kellene törekedniük. Fontos tehát, hogy a rendelkezésünkre álló apró adatcserepeket folyamatosan kutassuk és illesszük a helyükre, azzal a végső céllal, hogy e kiemelkedő fontosságú műemlékünk annyi év után végre visszakerüljön az őt megillető korábbi piedesztálra.

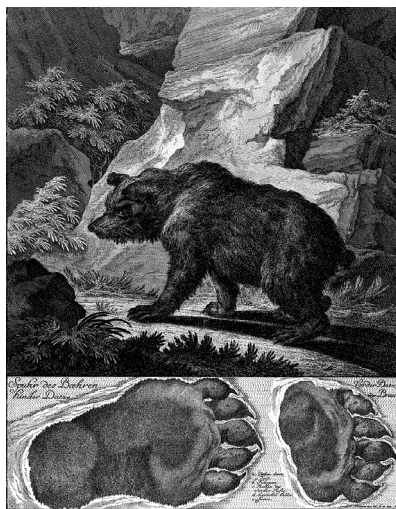
A családi emlékezet szerint Bánffy Katalin szobájában, ágyának fejtámlája körül nyolc darab vadászkutyarajz volt. Voltak lovas rajzok is, de nem tudni hány. Az előcsarnok vadállatmetszeteiből hat darab volt. Vegyük tehát sorba a nyolcvan éve leírtakat és hasonlítsuk össze mai tudásunkkal.

A bonchidai kastély – olvassuk Bíró Béla leírásában – már a belépéskor elárulja, hogy nemcsak az erdélyi történelemnek, hanem az erdélyi művészetnek is egy darabját őrzi [...].

Rézmetsetek hosszú sora díszíti az előcsarnok és a feljárt falát. A házigazdának, ki maga is kiváló grafikus, láthatólag szívéhez nőttek ezek a remek nyomású lapok: Ridinger Johann Elias-nak, a Ridinger festő-család legkiválóbb tagjának művei (1698–1767). A művész jónévű arcképfestő volt a maga idejében, de nevét elsősorban állatképei és vadászjelenetei tették ismertté. E műveinek nagyrészt maga metszette rézbe, ezt tanúsítják bonchidai képeinek jelzései: »J. El. Ridinger sculps et. exc. 1743.«, vagy néhol rövidebben: »J. E. Ridinger fec. A. V. 1745. « [...]⁸

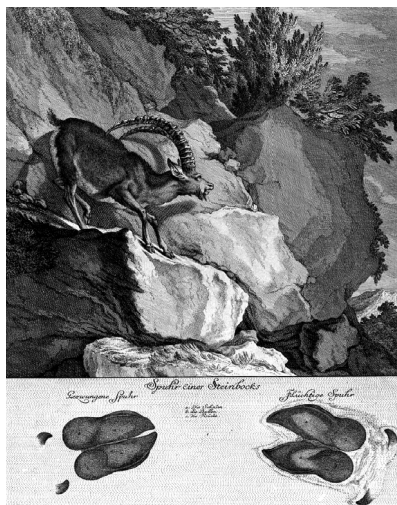
Bíró Béla több bonchidai Ridinger-metszetsorozatot is említ, anélkül, hogy az egyes metszeteket tételesen részletezné, így nem tudjuk azok pontos számát, sem azok tartalmát.

Jelenleg hat darab 31 x 39 cm méretű Ridinger-metszet létéről tudunk, amelyeket széles fa képkerettel, üveg alatt őriz a család.⁹ Ridigernek ez a metszetsorozat azonban jóval több táblát foglalt magába. Mint azt egy korabeli monográfiából¹⁰ megtudjuk, az 1740-es kiadvány összesen 23 számozott rézkarcot tartalmazott, amelyek közül az első húsz mindenféle vadállatot ábrázol természetes, vad környezetében.¹¹ Ellentétben Ridinger, Bíró Béla által is említett *Traktátus*¹² című munkájával, ezeknél a rajzoknál az alsó szabadon hagyott sávban nem verses idézetek szerepelnek, hanem – mint egy vadászati kézikönyvben – az állat mellső- és hátsó lábnyomainak állattani atlasz pontosságú rajzát örökíti meg a művész (a talp, az ujjak, és a karmok nyomai *a-e* betűkkel jelölve), kiegészítve a tájékozódást, a beazonosítást megkönnyítő feliratokkal. Az utolsó három tábla méretarányosítható, összehasonlítható táblákon mutatja be az egyes nyomokat. A családi hagyatékban fennmaradt metszetek ott lehetnek a Bíró Béla által Bonchidán látott képek között, így ezek bemutatását is indokoltan tartjuk.¹³

(3) *Spuhr*[*Spur*] *des Baehren* [Bären] / *hinder*[*hinter*] *Datze*[*Tatze*] / *Vorder Datze* [*Tatze*] *oder Braute*[?] / *a. Zahen*[*Zehen*] *darin* 5. *sind* / *b. Klauen* / *c. Ballen des Vorder Fus*[*s*] *es* / *d. harische*[*haarige*] *häte* / *e. sierse*[*Ferse*] *Szignó: J. E. Ridinger inv. del. sc. et exc. A. V.*¹⁴

(Medve sziklás környezetben és a nyomai / mellső mancs / hátsó mancs / a. öt lábujj / b. karmok / c. a mellső talp párnái / d. szőrös lehet / e. sarok).

(11) *Spuhr*[*Spur*] *eines Steinbocks* / *Gezwungene Spuhr*[*Spur*] / *Flüchtige Spuhr*[*Spur*] / *a. Die Schat*[*t*] *jen* / *b. die Ballen* / *c. die*[*der*] *Rücke*[*n*]

Szignó: Ich. E. J. Ridinger inv. del. sc. et excud. Aug. Vindel.

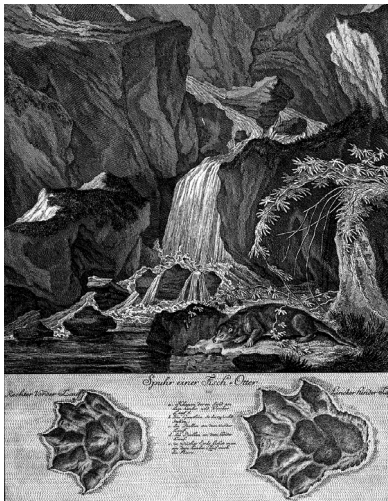
(Kőszáli kecskék hegyi sziklákon és nyomai / erőltetett nyom / menekülő nyom / a. az árnyékok – ujjhegyek / b. párnák – talpi rész / c. hátsó rész – fattyú csülök).

(15) **Spuhr**[Spur] **eines Bibers** / Vorder Lauff / hinder[hinter] Lauff / a. die Klauen / b. die Hautlein so in dem hinderen[hinteren] Lauff da zu sehen fliehen[?] / c. die Ballen an dem hinder[hinter] Lauff / d. die Ballen an dem vorder Lauff / e. Vordere Zehen sind ohne zwischen stehende Hautlein

Szignó: Ich. El. Rüdinger inv. del. sculp. et excud. Aug. Vind.

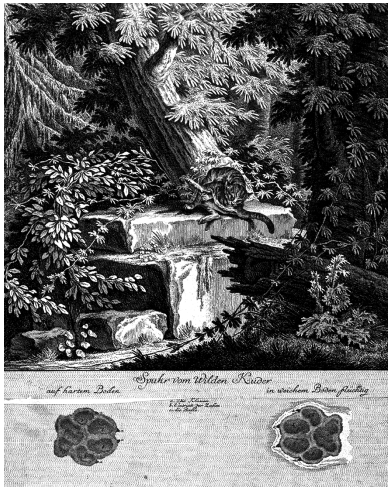
(Hód egy kerekeskút előtt és a nyoma / mellső láb / hátsó láb / a. karmok / b. úszóhártyák, ahogyan a hátsó lábakon látni lehet / c. a hátsó talp párnái / d. a mellső lábak talppárnái / e. az elülső lábujjak úszóhártya nélküliek.)

(16) **Spuhr**[Spur] **einer[eines] Fisch=Otter** / Rechter Vorder Lauf / Lincker hinder[hinter] Lauf / a. Klauen deren sind an dem hinder[hinter] var[?] Vorder Laufs / b. die hautlein [Hautlein] so da zwische stehen / c. die Ballen an dem vorder Lauf / d. die Ballen an dem hinder[hinter] Lauf / e. in weicher Erde sieht man an dem hinder[hinter] Lauf auch die hare[Haare]

Szignó: Ich. El. Rüdinger inv. del. sc. et exc. Aug. Vind.

(Patakból szomját oltó vidra, háttérben egy vízesés. A vidra nyoma / jobb mellső láb / bal hátsó láb / a. karmok a hátsó és mellső lábakon is / b. a köztes úszóhártya álló helyzetben / c. a hátsó talp párnái / d. a mellső futók talppárnái / e. a puha talajban a szőr is látható a hátsó futón.)

(18) **Spuhr**[Spur] **vom Wilden Kuder** / auf hartem Boden / in weichem Boden fluchtig / a. Die Klauen / b. Eindruck der Zehen / c. die Balle[n].

Szignó: Ich. El. Rüdinger inven. delineav. sculps. et excud. Aug. Vindelic.

(Erdei sziklán tisztálkodó vadmacska-kandúr és nyoma / kemény talajon / lágy talajon / a. karmok / b. lábujjak lenyomata / c. talppárna.)

(19) **Spuhr** [Spur] **eines Marders** / Vorder Prätzen/ hinter[hinter] Prätzen /a. die Krallen / b. die Zoehen [Zehen] / c. die Ballen. Alatta: **Spuhr**[Spur] **von der**[dem] **Wiesel** / Vorder Läufelein / hinter[hinter] Läufelein /a. die Krallen / b. die Zehen / c. die Ballen.

Szignó: J. E. Rüdinger inv. del. sculps. et excud. Aug. Vind.

(Nyest és menyét éjszakai kirándulása az erdőben. Nyest nyoma / mellső láb / hátsó láb / a. karmok / b. ujjak / c. talppárnák. / Menyét nyoma / mellső futó / hátsó futó / a. karmok / b. ujjak / c. talppárnák.)

További metszetsorozatok Bánffy Katalin szobáját, az északnyugati szárny földszint sarokszobáját díszítették.

A Sándor Móric gróf lovas kalandjainak „gyenge ábrázolás”-ként jellemzett színes metszetsorozatra Bíró Béla mindössze egy fél mondattal tér ki, így talán érdemes ezeket is hosszabban felidézni. Annál is inkább, mert a metszetek napjainkba is fellelhetőek. Annak idején Bonchidára is, valószínű nem annyira műértékük, mint inkább a lovaglás művészetét gyakorlók számára nyújtó fontos tanulságuk miatt kerültek.

A 2018–2021 között felújított bajnai Sándor–Metternich-kastély egyik szobájában a lovasbravújról híres egykori kastélytulajdonosnak, Sándor Móric (1805–1878) grófnak állítanak emléket, mégpedig legkedveltebb foglalatosságát, a lovaglást felidézve. A Rostás Péter művészettörténész kurátorsága alatt létrehozott kiállítás ebben a tematikus teremben 9 metszetet helyezett el, amelyek a gróf leichestershire-i emlékezetes kalandjait örökítik meg.¹⁵ A feljegyzett történet szerint Sándor Móric 1828–1829-ben a vadászszesont Angliában töltötte, ahol tíz lóra kötött szerződést, mintegy 1000 guinea értékben, hogy azokkal kedvére lovagolhasson. A helyi vadászati szokásokban járatlan fiatal gróf sikertelen kísérletei ellenére a London melletti Melton Mowbray-i közösségben nagy népszerűsége tett szert, ezért kalandjairól John Ferneley angol festővel egy tíz képből álló sorozatot készíttetett. A festményekről később, 1833-ban, Angliában az Ackerman cég Edward Duncan színes aquatinta kivitelezésében metszetsorozatot készített, amely összeállítás a korban szintén népszerű volt, s napjainkban is kedvelt a műkereskedelemben,¹⁶ de könyvtárakban¹⁷ és antikvár gyűjteményekben¹⁸ is előfordul.

A metszetsorozat 26,4 x 34,9 cm méretű lapjai tanulságos címetek és történetleírásokat is rögzítenek, ezért érdemesnek tartjuk felirataikat is közölni (szintén dőlt kiemeléssel).¹⁹

I. A floorer – pick up the pieces! Cruiser starts at a drain and floors the Count in the streets of Melton.

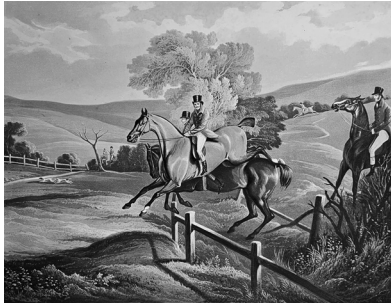
Egy padlóra-vetett – Szedd össze a magad! Cruiser a csatornától indul és padlóra veti a gróft Melton utcáin.

II. „*Shivering the timbers*” *The Count on Comedy – „It’s all for the good of trade – dem!” Charges a gate & only avoids a fall by breaking every bar in it.*

„**Remegnek a rudak**” A gróf Comedyn – „mindez a vállalkozás javát szolgálja – az ördögbe is!” A gróf nekirent egy kapunak és csak úgy kerül el a zuhanást, hogy minden rudját eltöri.

III. *Yooi – over he goes! The Count on Columbine clears Sir James Musgrave, horse and all. – He falls immediately after and Sir James returns the compliments by riding over him.*

Juhé, átmegy! A gróf Columbine-nal átugrat Sir James Musgrave-en, a lován és mindenén. – Azonnal elesik, Sir James pedig viszonozza a tiszteletadást azzal, hogy átlovgol felette.

■ JEGYZETEK

1. Bíró József: *A bonchidai Bánffy-kastély családi arcképei*. In: *Lyka Károly emlékkönyv. Művészettörténeti tanulmányok*. Új Idők Irodalmi Intézet. Bp., 1944. 191–220.
2. Gy. Dávid Gyula: *Adalékok a Bánffy arcképcsarnok kutatásának 70 éves történetéhez*. Erdélyi Művészet 2014 (15. évf.) 2. szám. (48.) 21–72.
3. Bíró Béla: *A bonchidai kastély képei*. Erdélyi Helikon 1943. (16. évf.) 10. szám. 595–603. A folyóirat októberi összeállítása gróf Bánffy Miklós előtt tiszteleg 70. születésnapja alkalmából. https://adt.arcanum.com/hu/view/ErdelyiHelikon_1943/?pg=584&layout=s (letöltés: 2014.02.10.)
4. 320 Fond Familial Bánffy. Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Igazgatósága
5. A kastély 20 század eleji átalakításairól lásd Gy. Dávid Gyula: *Adalékok a bonchidai Bánffy-kastély építéstörténetéhez*. Polis könyvkiadó, Kvár, 2021.
6. Gróf Bánffy Györgyné, báró Bánffy Irma 1875. szeptember 26-án bekövetkezett halála után, a ház úrnőjeként gr. Bánffy Miklósné Váradi Aranka az, aki 1939 júniusában átlépi Bonchida küszöbét. Ennek élményét naplójában is rögzíti. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára P14-II-9 *Váradi Aranka naplója*.
7. Az emlékezet szerint a rablás, már a hadsereg kivonulásával megkezdődött. Csatári Dániel írja, hogy „október 13-án SS-katonák felgyújtották Bánffy Bonchidán lévő kastélyát, értékeit: a 26 000 műből álló könyvtárat s műkincseit 40 teherautóval vitték el”. Csatári, Dániel: *Forgószélben. Magyar-román viszony, 1940–1945*. Akadémiai Kiadó, Bp., 1969. 422.
8. Bíró 1943. 596.
9. A képek keretezése Budapesten készült: Nemes Képkereztető Üveges Bp. VIII. Baross u. 9. (képkeret: 39 x 47,5 cm, képtükör: 28,5 x 37,5 cm). A metszetek még időben Budapestre kerültek a Ráday utcai Bánffy-palotába, így a család gondoskodásának hála megúszták meg a bonchidai rablást és pusztítást. Ezúton köszönöm a családnak a képek megtekintéséhez nyújtott segítséget.
10. Georg August Wilhelm Thienemann: *Leben und Wirken des unvergleichlichen Thiermalers und Kupferstechers Johann Elias Ridinger, mit dem ausführlichen Verzeichniss seiner Kupferstiche, Schwarzkunstblätter und der von ihm hinterlassenen grossen Sammlung von Handzeichnungen*. (A páratlan állatfestő és metsző Johann Elias Ridinger élete és munkássága, metszetei, grafikái és kézi rajzai nagy gyűjteményének részletes katalógusával) Leipzig, 1856. 43–46.
11. oroszlán (1), párduc (2), medve (3), gímszarvas (4), szarvastehén (5), vaddisznó (6), dámszarvas (7), farkas (8), őzbak (9), hiúz (10), kőszáli kecskebak (11), zerge (12), nyúl

(13), róka (14), hód (15), vidra (16), borz (17), vadmacska (18), nyest és menyét (19), mókus (20).

12. *Betrachtung der wilden Thiere mit beygefügter vortrefflichen Poesie des hochberühmten Herrn Barthold Heinrich Brockes.* Joh. El. Ridinger, inventor sculptor et excud. Aug. Vind. A. 1736.

13. Az egyes metszetek megnevezése hiányában, az ábrázoltak rövid leírását adjuk, zárójelben közölve a metszetek sorszámozását is, amelyet a kép keretezése sokszor eltakar. A nyomok ábráinak magyarázó szövegeit dőlt betűvel emeltük ki. A fordításnál a terminusok ma használatos megfelelőit adjuk. Ezúton köszönöm Gundhardt Máriának a korabeli német szövegek értelmezésében nyújtott segítségét.

14. sc[ulpsit] et exc[udit] A[ugustae] V[indelicorum] – sculpsit et excudit Augustae Vindelicorum – metszettel és nyomtattatott, Augsburg (Augustus korában használt név).

15. MŰ/emlék magazin. Sándor–Metternich-kastély, Bajna. NÖF, 2021. 14–16.

16. Köszönöm Serfőző Szabolcs művészettörténésznek a segítő információkat.

17. A metszetsorozat elérhetősége: University of Virginia Library, jelzet: SK285.C68 1833. Köszönöm Rostás Péter művészettörténésznek a segítő információkat.

18. Lásd a budapesti Központi Antikvárium 2024. február 12-i hirdetését.

19. A metszetek alatti szövegek a képen ábrázolt eseményt kommentálják, gyaníthatóan az angol humor, és a korabeli lovas rókavadászat mostanra már kétszáz éves nyelvi leleményeivel megtűzdelve. Jelen áttekintésnek nem lehet célja ezek irodalmilag hiteles fordítása, ugyanakkor megpróbáltuk azok hangulatát visszaadni.

